

velikosrpskih vlasti u Beogradu. Nije nevažno naglasiti da je dr. Brejc svoju političku borbu za samosvojnost slovenskog naroda čvrsto povezao s obranom vrijednosti katoličke vjere, koja se našla ugroženom u novonastalom jugoslavenskom vjersko-političkom okruženju.

U svom naumu da rasvjetljavanjem Brejčeva političkog portreta u odsudnim danima moderne slovenske povijesti sagleda i djelovanje Slovenske ljudske stranke, dr. Rahten je u potpunosti uspio. Rezultati njegova znanstveno-istraživačkog truda nisu obogatili samo slovensku historiografiju, nego su postali referentna točka i za razumijevanje dijela hrvatske povijesti. Naime, zahvaljujući prije svega djelovanju Hrvatskoga katoličkog pokreta, čedu dr. Antona Mahniča (Antuna Mahnića), slovenskog svećenika i kasnijega krčkog biskupa te gorljivog borca za pobjedu katoličkog svjetonazora nad tadašnjim liberalnim idejama, slovenska je i hrvatska katolička elita, u jednom kraćem vremenskom razdoblju, nastojala zajednički izbjeći svim pogibeljima koje su se skrivale u jugoslavenskom ideološkom i političkom labirintu.

ZLATKO MATIJEVIĆ

Kosta NIKOLIĆ, *Komunisti u Kraljevini Jugoslaviji. Od socijal-demokratije do staljinizma 1919.-1941.*, LIO-Gornji Milanovac, Centar za savremenu istoriju Jugoistočne Evrope, Beograd 2000., 195 str.

Komunistička ideologija te sustav vlasti koji su komunisti uspostavili u zemljama istočne i jugoistočne Evrope nakon završetka Drugog svjetskog rata još uvijek predstavljaju neiscrpno područje istraživanja povijesne znanosti. Ova činjenica posebno dobiva na težini imamo li na umu sve posljedice više od polustoljetne komunističke vladavine, totalitarnog sustava, koji je i historiografiju, tako često, znao upregnuti u svoja kola. Knjiga istaknutog srbijanskog povjesničara Koste Nikolića obrađuje razdoblje u kojemu su komunisti, u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji od pripadnika raznih socijal-demokratskih grupacija prerasli u "partiju profesionalnih revolucionara" boljševičkog tipa.

Knjiga je podijeljena u deset poglavlja, a autor počinje s utvrđivanjem ideoloških korijena jugoslavenskog komunizma ("Izvori jugoslovenskog komunizma"). Oni leže u Lenjinovu tipu marksističke ideologije. Njegova osnovna karakteristika je u zaključku da "radnička klasa ne može dostići klasnu svest" (14.), tj. ona je radničkoj klasi mogla biti donesena samo "spolja". Tu ulogu na sebe mora preuzeti revolucionarna partija (partija revolucionara), tajna organizacija sa zavjereničkim namjerama. Takvu organizaciju karakterizira (s kobnim posljedicama za budućnost), uz konspirativnost, odustajanje od svih demokratskih načela (pri izboru vodstva, članova i sl.) te odvajanje od radničke klase i njezino podvrgavanje. Drugi izvor jugoslavenskog komunizma, prema autoru, leži u ideološkoj misli raznih socijal-demokratskih frakcija, pri čemu autor posebno izdvaja srbijanske socijaldemokrate kao najvažniju skupinu. Pobjeda ideje dolaska na vlast uz pomoć radikalnog prevrata (revolucija) u njihovim redovima imala je odlučujuće značenje za daljnji razvitak komunističkog pokreta u Kraljevini Jugoslaviji.

Drugi dio autor je naslovio *Legalna KPJ*. U njemu se autor bavi razdobljem djelovanja Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) do zakonskih zabrana (Zakon o zaštiti države, Obznana) koje su komuniste potjerale u ilegalu. Unatoč protivljenju svim

ustanovama parlamentarnog sustava komunisti su s velikim oduševljenjem prihvatili sudjelovanje u radu Ustavotvorne skupštine, koristeći tu priliku da javno propagiraju svoje ideje, što je dovelo i do manjih trzavica u partiji. Sudjelujući u radu parlamenta (tipične "buržoask" ustanove), komunisti su ipak oštro poricali sve vrijednosti parlamentarnog sustava te zagovarali diktaturu proletarijata. Jugoslavenski komunisti nisu skrivali ni svoju opću ovisnost o Moskvi.

U trećem dijelu knjige ("Struktura ilegalne partije - sociološko i političko određenje") autor progovara o zamecima "lenjinističkog" modela uspostavljanja unutarpartijskih odnosa. Prelazak u ilegalu samo je ubrzao proces pretvaranja komunističke partije u partiju totalitarnog tipa. Središnje mjesto u tom procesu zauzima Treći kongres KPJ. Osnovni zaključci tog kongresa predstavljali su konačan udarac svim "socialdemokratskim" repovima u komunističkim redovima. Na njemu je zaključeno da se odustaje od teritorijalnog načela djelovanja komunističkih ćelija, a sada su one imale samo jedan cilj - ujedinjavanje svih komunista i stvaranje uvjeta za njihovo djelovanje kao subjekata revolucije (43.). Konačno preobličavanje KPJ u "lenjinističku" partiju po sovjetskom uzoru dovršeno je 1928. godine. Kao neposredan rezultat promjena u Kominterni i KPJ je "skrenula uljevo", partija je odbacila i posljednji privid autonomije i samostalnosti, a utvrđen je princip "boljševičkog vaspitanja članstva kako bi KPJ postala jedinstvena i disciplinovana" (54.).

O (ne)postojanju demokratskih načela odlučivanja u KPJ autor govori u četvrtom poglavlju ("Unutrašnja demokratija u KPJ"). Dva su osnovna razloga zbog kojih je snažni centralizam bio dominantan u unutarnjoj strukturi KPJ. Prvi leži u procesu staljinizacije ruske komunističke partije. Nakon prihvatanja Staljinova stajališta o jedinstvu ruske partije, istim putem krenule su i druge komunističke partije, pri čemu KPJ nije predstavljala nikakvu iznimku. Drugi osnovni razlog centralizaciji KPJ leži u činjenici da su "viši organi imali odlučujući utjecaj na izbor funkcionera nižih" (54.-55.). Tako je u KPJ uspostavljen vertikalni sustav odlučivanja što je značilo da najviše partijsko tijelo, Centralni komitet (CK), ima cjelokupnu organizaciju pod kontrolom.

O osnovnim psihološkim i drugim svojstvima "revolucionara" autor progovara u petom ("Kategorizacija komunista") i šestom poglavlju ("Psihološki profil pripadnika ilegalne organizacije"). Usvajanje "boljševičkog" koncepta unutarnjeg ustroja pred KPJ je postavilo problem "kvalitete" članstva. Novi komunisti morali su biti odlučni u svojim namjerama, morali su biti vođeni željeznom disciplinom, morali su na svakom koraku iskazivati vjeru u "pobjedu proletarijata" i, što je najvažnije, niti jednog trenutka nisu smjeli posumnjati u ispravnost odluka viših partijskih tijela. S druge strane u komunističkim redovima preferirala se prevlast industrijskog proletarijata što je svoje korijene imalo u ekonomskom determinizmu. Ovakvo stajalište dovelo je do čistke i onih rijetkih intelektualaca u komunističkim redovima koji su "zbog simplicističkog shvatanja suštine revolucionarne klasne borbe (...) postali neprijatelji komunističkog pokreta" (64.). Pravi razlog hajke na intelektualce u komunističkim redovima ležao je u želji partijskog vrha da, u skladu s totalitarnim idejnim određenjem, postane apsolutni gospodar života svojih članova. Proces boljševizacije KPJ i ukidanja svakog oblika demokratskih odnosa u partijskom organizmu ostavio je svoje posljedice. Član KPJ bio je oslobođen svih moralnih načela što je dovelo do dehumanizacije osobnosti (potčinjenost tijekom vremena i pretvaranje čovjeka u sredstvo). Druga značajna posljedica boljševizacije KPJ ležala je u prihvatanju principa vođe, u početku (do 1928. godine) shvaćan kao slijepa poslušnost Moskvi, a s daljnjim jačanjem staljinizacije i pojavom jednog čovjeka u toj ulozi. Autor svoje postavke pokušava dokazati portreti-

ma trojice istaknutih komunističkih prvaka međuratnog razdoblja: Sime Markovića, Filipa Filipovića i Vladimira Čopića.

U sedmom poglavlju knjige ("Komunisti i građanski rat") autor govori o odnosu komunista prema vojsci Kraljevine SHS, a u sklopu komunističke ideje o radikalnom prevratu kao najefikasnijem načinu osvajanja vlasti. Autor vojsku Kraljevine SHS stavlja u kontekst jedinog oslonca vladajućeg režima, dok komuniste promatra kroz prizmu neprijatelja Kraljevine SHS. Kao i pri utvrđivanju drugih ishodišta jugoslavenskih komunista Nikolić i korijene stajališta KPJ prema vojsci Kraljevine SHS pronalazi u Lenjinovim idejama prema kojima je "buržoaska vojska (...) bedem očuvanja i negovanja ropske pokornosti trudbenika kapitalu" (96.). Autor zauzima stajalište da vojska Kraljevine SHS nije dovoljno oštro nastupala prema komunističkom djelovanju, a prilično je zanimljiva i konstatacija prema kojoj su "posebnu netrpeljivost [prema komunistima] pokazivali srpski oficiri" (106.).

Odnosu organa vlasti Kraljevine SHS prema komunističkom djelovanju posvećeno je i osmo poglavlje knjige ("Država i revolucionarna delatnost"). Vlasti Kraljevine SHS od samog početka su komunističko djelovanje promatrali s negodovanjem te su ga nastojali staviti izvan zakona. Pri tome im je dobro došla ovisnost jugoslavenskih komunista o Moskvi. Prema autorovu mišljenju državni organi Kraljevine SHS, unatoč postojanju niza zakonskih odredbi kojima su mogli uspješnije sprječavati komunističko djelovanje, nisu bili dovoljno uspješni u svojim namjerama. Tako su osobe osumnjičene za propagiranje komunističkih ideja često puštane na slobodu, što je imalo za posljedicu slabljenje autoriteta i ugleda države. Svoje teze Nikolić pokušava dokazati na primjeru niza suđenja komunističkim aktivistima pri čemu uzima 1929. godinu (uvođenje diktature) kao razdjelnicu u odnosima sudskih organa prema komunistima. Do 1929. ta su suđenja bila otvorenija za javnost i ovisnija o trenutnoj političkoj situaciji u državi, a nakon 1929. "postupak i kazne bili su znatno rigorozniji" (135.).

U poglavlju "Terorizam KPJ i saradnja sa separatističkim pokretima u Kraljevini" autor progovara o terorističkoj aktivnosti pripadnika KPJ te suradnji komunista sa "separatističkim" snagama u državi. Pod utjecajem revolucionarne teorije i jugoslavenski komunisti su pribjegavali terorizmu kako bi srušili "buržoaski" sustav u Kraljevini SHS. Godina 1921. bila je najkarakterističnija u tom pogledu. Komunisti (većinom iz redova omladinskih organizacija) su izveli niz atentata na istaknute osobe (za koje su smatrali da predstavljaju oslonac državnog poretka) od kojih je najistaknutiji atentat na ministra unutarnjih poslova Milorada Draškovića. Smatrajući teror dopuštenim sredstvom borbe protiv državnog poretka ovi slučajevi predstavljali su i svojevrsan bunt komunističkih omladinaca uperen protiv potcjenjivanja "omladinskog rada od strane rukovodstva KPJ" (137.). Nakon 1928. godine, a sukladno s boljševizacijom partije, terorizam postaje promišljeni sustav djelovanja jugoslavenskih komunista s izvorištem u samom vrhu KPJ. Suradnja komunista s različitim političkim pokretima koji su željeli nestanak Kraljevine SHS ili njezin preustroj ovisila je o aktualnom političkom trenutku i nije svoje ishodište imala u unaprijed definiranom programskom stajalištu partije.

Posljednje poglavlje knjige nosi naslov "Sukob jugoslavenske i separatističke koncepcije unutar KPJ". Stajalište jugoslavenskih komunista o nacionalnom pitanju u Kraljevini SHS/Jugoslaviji nikad nije bilo jedinstveno. Ono je, prije svega, ovisilo o zamislama i idejama Sovjetskog Saveza te, u nešto manjoj mjeri, o unutarnjem stanju u partiji. Bivajući posve ovisni o Moskvi (kao ideološkom, ali i financijskom izvoru) jugoslavenski komunisti su često mijenjali svoja stajališta o nacionalnom pitanju. Unutarpartijske trzavice također su utjecale na stajalište jugoslavenskih komunista o

ovom pitanju, ali njihov utjecaj jenjava sukladno porastu stupnja boljševizacije partije. Prema autorovu mišljenju svi ovi procesi (boljševizacija partije, uklanjanje frakcija, unifikacija pogleda na nacionalno pitanje) svoj početak imaju u dolasku Josipa Broza na mjesto prvog čovjeka KPJ. I dok je stajalište jugoslavenskih komunista prema nacionalnom pitanju i znalo varirati, dotle potpuna ovisnost i nesumnjivo prosovjetsko određenje ostaju konstantom u djelovanju KPJ međuratnog razdoblja.

Knjiga Koste Nikolića *Komunisti u Kraljevini Jugoslaviji* predstavlja zanimljiv način opisivanja komunističkog djelovanja u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, pisana je sadržajnim i lako čitljivim stilom te donosi niz vrijednih podataka o KPJ. Zbog toga je prava šteta što autor knjigu nije opremio znanstvenim aparatom (bilješke) iako često koristi izvore. Time bi se i ostalim istraživačima omogućilo lakše dolaženje do tih podataka.

IVICA MIŠKULIN

Igor-Philip MATIĆ, *Edmund Veesenmayer, Agent und Diplomat der nationalsozialistischen Expansionpolitik*, R. Oldenbourg Verlag (Südosteuropäische Arbeiten 114), München 2002., 323 str.

Ovo djelo prikazuje život i djelovanje Edmunda Veesenmayera, diplomatskog dužnosnika Trećeg Reicha, odnosno riječ je o objavljenjnoj doktorskoj disertaciji koju je autor obranio 2000. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta "Ludwig Maximilian" u Münchenu. Iako nije riječ o jednoj od najznačajnijih ličnosti nacističke Njemačke, Veesenmayer u svakom slučaju nije nepoznat hrvatskoj historiografiji, budući da je bio izravno uključen u proglašenje Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. Knjiga je podijeljena na predgovor, uvod i 11 poglavlja koja kronološki prate Veesenmayerov život i diplomatsko djelovanje. Nakon toga slijedi zaključak, popis korištenih izvora i literature i indeks osobnih imena.

U posljednje vrijeme, nakon što su prethodno opširno istraženi životopisi najviših dužnosnika Trećeg Reicha (Hitlera, Göringa, Goebbelsa, Himmlera i dr.), povjesničari su se posvetili istraživanju nižih dužnosnika nacističke stranke i Trećeg Reicha. U takvu skupinu radova spada i ova knjiga. Ipak, djelatnost Veesenmayera u Hrvatskoj samo je jedan segment različitih odgovornih zadataka koje je on obnašao od 1938. do 1945. godine.

Veesenmayer je rođen 1904. u Bad Kissingenu u Bavarskoj. Iako je bio premlad da bi sudjelovao u Prvom svjetskom ratu, i on je, kako navodi autor, pripadao "ratnoj generaciji" koja je odrastala u razdoblju gospodarske i političke nestabilnosti koja je vladala u Njemačkoj nakon poraza 1918. godine. Rano se osamostalio od roditelja i obavljao različite poslove kako bi preživio. Istovremeno se školovao u Münchenu, gdje je diplomirao i doktorirao na području ekonomskih znanosti. Nakon toga radio je u Visokoj tehničkoj školi u Münchenu. Početkom 1932. Veesenmayer je upoznao Wilhelma Kepplera, člana nacističke partije i Hitlerova savjetnika za gospodarska pitanja. Ubrzo zatim pristupio je nacističkoj partiji. Poznanstvo s Kepplerom otvorilo je vrata Veesenmayerovoj karijeri diplomata, kojem će u idućim godinama biti povjereni različiti važni zadaci. Nakon što su nacisti 1933. došli na vlast, Veesenmayer je iz Münchena prešao u Berlin, gdje se kao Kepplerov podređeni bavio gospodarskim pitanjima.